

ROMUALD TURKOWSKI

ORCID: 0000-0001-9264-0344

ROMUALDTURKOWSKI@WP.PL

Uniwersytet Warszawski

Wydział Historii

Zakład Historii XX wieku

Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego

„Gottwaldowa” wizja przebudowy gospodarczej wsi czechosłowackiej u progu jej kolektywizacji (1948–1949)

Gottwald's Vision of the Economic Reconstruction of the Czechoslovak Village on the Verge of Its Collectivization (1948–1949)

W artykule przedstawiono wizję budowy socjalizmu na wsi zaprezentowaną przez przywódcę państwa czechosłowackiego i partii komunistycznej Klementa Gottwalda¹. Treść artykułu oparto o publikowane wydawnictwa źródłowe oraz polską, czeską i anglojęzyczną literaturę przedmiotu. Z powodów obiektywnych nie odbyto planowanej w roku 2020 kwerendy w archiwach czeskich i słowackich. W artykule zanalizowano ogłoszoną przez K. Gottwalda i kierownictwo Komunistycznej Partii Czechosłowacji

1 Artykuł powstał w Instytucie Ruchu Ludowego będącego częścią Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego, w ramach tematu badawczego pt. „Sowietyzacja wsi wschodnioeuropejskiej i jej następstwa społeczno-polityczne i gospodarcze w latach 1948–1960”. W latach 2012–2013 autor artykułu opublikował opracowania pt. *Agraryści czechosłowaccy w latach 1899–1935*, cz. 1: *Od narodzin w czasach Cesarstwa Austro-Węgierskiego do rozkwitu w okresie I Republiki*, Warszawa 2012, ss. 528; tenże, *Agraryści czechosłowaccy w latach 1935–1938–1989*, cz. 2: *Od schyłku działalności w I Republice do emigracyjnej egzystencji na zachodzie*, Warszawa 2013, ss. 443. Jest też autorem kilkudziesięciu artykułów na temat wsi czechosłowackiej oraz jej życia politycznego, społecznego i gospodarczego. Ostatnio opublikowano wydawnictwo źródłowe pt. *Wschodnioeuropejski ruch ludowy w walce z komunistami o zachowanie demokracji po II wojnie światowej. Dokumenty i materiały. (W świetle polskich źródeł dyplomatycznych i prasowych)*, przedmowa J. Gmitruk, wstęp, wybór źródeł oraz ich przygotowanie do druku R. Turkowski, Warszawa 2020. Na stronach 31–36 publikacji zamieszczono informacje o sytuacji ruchu ludowego w Czechosłowacji, a na stronach 116–160 dokumenty dotyczące tego nurtu politycznego. Publikacja dotyczy losów ludowców (w tym czechosłowackich) w krajach bloku sowieckiego w latach 1945–1948 i ich walce z reżymami komunistycznymi w Europie Wschodniej prowadzonej w Wolnym Świecie. Wymienione wyżej publikacje oparte zostały na obszernych kwerendach w archiwach czeskich, słowackich i polskich krajowych oraz znajdujących się w zasobach polskich archiwów i bibliotek w Londynie. Autor pracował kilka lat w tych archiwach. Pandemia uniemożliwiła dalsze kwerendy dotyczące dziejów społeczno-gospodarczych Czechosłowacji w latach 1945 i 1960, które miały zostać przeprowadzone w archiwach czeskich i słowackich.

socjalistyczną drogę przebudowy wsi czechosłowackiej wzorowaną na leninowsko-stalinowskim modelu gospodarczym. Stanowisko K. Gottwalda uzgodnione było z całym kierownictwem Komunistycznej Partii Czechosłowacji. Wszyscy jej członkowie zobowiązali się do realizacji kolektywizacji wsi. K. Gottwald stał się strażnikiem tego zamysłu społeczno-gospodarczego, którego celem było „sowietyzowanie” gospodarcze wsi czechosłowackiej. Zamyśl ten zaczęto realizować od połowy 1948 r., kiedy komuniści całkowicie opanowali władze w Czechosłowacji. Wpływ na takie decyzje miały ustalenia Biura Informacyjnego z września 1947 r., powtórzone otwarcie w Bukareszcie w czerwcu 1948 r., kiedy gremium to nakazało kolektywizowanie wsi w krajach obozu demokracji ludowej podległych wpływom sowieckim.

Po komunistycznym zamachu w lutym 1948 r. zgodnie z uchwalonymi ustawami dokonano w Czechosłowacji parcelacji gruntów w gospodarstwach liczących powyżej 50 hektarów ziemi ornej należących do rolników. Rolnictwo czechosłowackie należało do najlepiej rozwiniętych w Europie Środkowo-Wschodniej. Zdominowane było przez wielkoobszarowe gospodarstwa chłopskie, które były lokomotywami gospodarczymi o charakterze wzorcowym dla pozostałych rolników. Gospodarstwa te dawały około jednej trzeciej produkcji rolnej na rynek i ciągnęły wzwyż całe rolnictwo czechosłowackie. Niestety komuniści czechosłowaccy, kierując się leninowsko-stalinowską doktryną, postanowili zniszczyć te gospodarstwa. Uczynili to też z przyczyn politycznych, gdyż spośród właścicieli tych gospodarstw wywodzili się przywódcy czechosłowackiej Partii Agrarnej. Komuniści, rozprawiając się z gospodarstwami wielkoobszarowymi i gospodarzami na nich rolnikami, zniszczyli warstwę przywódczą czechosłowackiej wsi. W ten sposób niemal następnego dnia po zdobyciu całkowitej władzy w Czechosłowacji, drogą przemocy osłabiono wielkoobszarowe gospodarstwa chłopskie w Czechach i Morawach². Władze komunistyczne, prowadząc represyjną politykę wobec przeciwników politycznych, zmusiły do ucieczki na Zachód, do okupowanych przez aliantów zachodnich stref okupacyjnych w Austrii i Niemczech, około 40 tys. działaczy³.

2 K. Gottwald, *W walce o socjalistyczną Czechosłowację. Wybór przemówień i artykułów*, Warszawa 1951, s. 251; T. Jablonický, *Trestnoprávní aspekt problematiky zmien vlastnických pomerov v Československu v rokach 1945 až 1989*, [w:] J. Kulík i in., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011, s. 97–102.

3 K. Gottwald, dz. cyt., s. 255–256; V.V. Dostál, *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998, s. 253–259.

K. Gottwald, który został wybrany prezydentem Czechosłowacji po ustąpieniu dra Edwarda Benesza, niemal od pierwszych dni swojego urzędowania zapowiedział przebudowę wsi w duchu komunistycznym. Po wyborze na ten urząd, w dniu 14 VI 1948 r. prezydent K. Gottwald mówił o wsi czechosłowackiej rzekomo „prześladowanej”, jego zdaniem, w I Republice Czechosłowackiej w latach 1918–1938. Komunistyczny prezydent Czechosłowacji przekonywał, że:

nasi chłopci nie panami wsi [byli, bo wówczas] garstka obszarników pano-
wała. Ich wolę wykonywał starosta, który na terenie swego powiatu był naj-
wyższym władcą i poczynił sobie naprawdę, jak perski satrapa. Także sek-
westратор, który dawniej tak często w towarzystwie żandarma odwiedzał
naszych drobnych chłopów i rzemieślników, nie świadczył na korzyść tego,
jakoby wola ludu była u nas najwyższym prawem⁴.

Taka wizja wsi czechosłowackiej z okresu międzywojennego była z gruntu fałszywa. Polityk ten, ortodoksyjny komunista, zgodnie z sowiecką doktryną leninowsko-stalinowską był zdecydowanym wrogiem prywatnej własności rolnej. Powtarzał wbite mu, podczas licznych komunistycznych konferencji i szkoleń przeprowadzanych w ZSRR, kalki propagandowe, w które jako gorący stalinista uwierzył. K. Gottwald był przeciwnikiem ruchu agrarnego, ostro go zwalczał już w I Republice, grożąc jego zniszczeniem w przyszłości. W zamian przywódcy Partii Agrarnej, szczególnie prezes tej partii w latach 1933–1938 Rudolf Beran oraz inni jej przywódcy, atakowali komunistów czechosłowackich za to, że byli sowieckimi agentami, wrogami indywidualnej gospodarki chłopskiej, destabilizatorami państwa, oszczercami, zwolennikami zbrodniczego systemu skazującego na śmierć miliony chłopów w Imperium Sowieckim pod rządami Józefa Stalina.

Po przechwyceniu całkowitej władzy w 1948 r. sposobem terrorystycznym komuniści czechosłowaccy postanowili wziąć odwet na wsi czechosłowackiej i jej przywódcach, planując jej brutalną sowietyzację wzorowaną na stalinowskiej, przyswojoną głęboko przez kierownictwo Komunistycznej Partii Czechosłowacji i jej zindoktrynowane masy członkowskie. Szczególnie takimi skomunizowanymi byli robotnicy wielkich zakładów przemysłowych i byli robotnicy rolni. Tych ostatnich, ze względu na znajomość specyfiki rolnictwa czechosłowackiego, komuniści masowo używali, sowicie ich opłacając, do gnębienia i prześladowania, a nawet mordowania swoich do niedawna pracodawców, jakimi byli bogatsi chłopci czescy, morawscy czy

4 K. Gottwald, dz. cyt., s. 264; Z. Zeman, *Edward Beneš. Politický životopis*, Praha 2002, s. 287–293, 302–313.

słowaczy⁵. Wkrótce po przejęciu dyktatorskiej władzy, bo już od połowy 1948 r., K. Gottwald już bez ukrywania intencji Komunistycznej Partii Czechosłowacji mówił otwarcie o wejściu tego państwa, w tym także jego wsi, „na drogę budowy socjalizmu”. Podczas przemówienia wygłoszonego na plenarnym posiedzeniu Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Czechosłowacji (KC KPCz) w dniu 17 XI 1948 r. podkreślał, że w wyniku dotychczasowej polityki władz dominującym w gospodarce Czechosłowacji stał się sektor uspołeczniony. K. Gottwald stwierdził bowiem, że już w końcu 1948 r. państwo posiadało około 100% udziału w bankach centralnych, instytucjach handlu zagranicznego, przedsiębiorstwach hurtowych. Prezydent poinformował, że już wówczas została upaństwowiona także znaczna część komunikacji samochodowej, a także mienie komunalne w gminach wiejskich i miejskich. W ten sposób komuniści zniszczyli samorząd terytorialny tak silnie rozbudowany w czasach I Republiki. Pod koniec 1948 r. za ich sprawą w gospodarce czechosłowackiej dominował sektor uspołeczniony⁶.

Zgodnie z doktryną komunistyczną w wydaniu stalinowskim, którą się kierował, K. Gottwald oświadczył, że sektor rolniczy i przemysłowy będący dotychczas w rękach prywatnych był także przeznaczony do szybkiej likwidacji. Stwierdził, że na przełomie 1948 i 1949 r. na wsi nadal byli jeszcze „bogacze wiejscy i obszarnicy”, a w miastach „mniejsi fabrykanci i bogatsi rzemieślnicy”. Sektor ten był „właścicielem środków produkcji” oraz zatrudniał „siłę roboczą”. Jego zadaniem, „przeważa u nich wyzysk człowieka przez człowieka”⁷. Z tych też powodów władze komunistyczne postanowiły zniszczyć ich, jako ludzi aktywnych gospodarczo. Jeżeli chodzi o trzeci sektor, który wymienił, to początkowo po zamachu lutowym 1948 r. pozostał na krótko niezmieniony. K. Gottwald zaliczył do niego „na wsi – małorolnych, nie wyzyskujących obecnej siły roboczej, następnie średniorolnych okresowo zatrudniających obce siły (biorąc klasowo, jest to przejściowy typ między trzecim i drugim sektorem), wreszcie kupcy i rzemieślnicy, pracujący własnymi siłami (jest to również typ przejściowy

5 R. Turkowski, *Agrarzyści czechosłowaccy w latach 1899–1935...*, s. 528; tenże, *Agrarzyści czechosłowaccy w latach 1935–1938–1989...*, s. 443. W publikacjach tych pokazano zamożność wsi czechosłowackiej i jej dobrobyt w czasach I Republiki Czechosłowackiej w latach 1918–1938.

6 K. Gottwald, dz. cyt., s. 300; S. Balik i in., *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011, s. 130–133, 135–156; J. Mechýř, *Komunistická strana Československa 1945–1989*, [w:] P. Marek i in., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000, s. 323–328.

7 K. Gottwald, dz. cyt., s. 301; L. Buczma, *Narodziny socjalistycznej Czechosłowacji (1945–1948)*, Warszawa 1985, s. 122–151; J. Tomaszewski, *Czechosłowacka Republika Socjalistyczna*, [w:] *Dzieje państw socjalistycznych. Gospodarka, społeczeństwo, polityka*, pod red. J. Ciepielewskiego, Warszawa 1986, s. 70–72.

między trzecim a drugim sektorem)”⁸. Zapowiedział, że kierownictwo KPCz przystąpi wkrótce – zgodnie z rezolucją Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych z września 1947 r. – do „stopniowej likwidacji żywności kapitalistycznych, a na wsi w szczególności” tych, którzy według doktryny komunistycznej byli przedstawicielami klasy kapitalistycznej „wyzyskującej klasę robotniczą w mieście i biedne chłopstwo na wsi”. K. Gottwald stwierdził bowiem, że poczynając od zamachu lutowego 1948 r. stał się on „głównym filarem naszej polityki na przyszłość, w okresie budowy socjalizmu”. Oświadczył, że od momentu dziejowego, jakim był w propagandzie komunistycznej Luty 1948 r., „nasza polityka musi opierać się na małorolnych, zawierać i utrzymywać sojusz ze średniorolnymi, a izolować obszarników i bogaczy, stopniowo ich ograniczać i usuwać na dalszy plan. To samo dotyczy także i przedsiębiorców przemysłowych”. K. Gottwald, o polityce gospodarczej w ogóle, a zwłaszcza w rolnictwie, zapowiedział powolne acz konsekwentne działania w kierunku socjalistycznym, bowiem „jakiegokolwiek pośpiechu przyniosłoby tylko szkodę” państwu czechosłowackiemu. Polityk ten zapowiedział również: „teraz na porządku dziennym stoi ograniczanie i wypieranie żywności kapitalistycznych na wsi i w miastach. Inny punkt widzenia w tej sprawie, inny pogląd oznaczałby zaprzęgnięcie koni za wozem lub wozu przed końmi”⁹. Niemniej jednak mając już pełnię władzy, reżim komunistyczny zaplanował dość wyraziście „drogę dalszego marszu do socjalizmu na wsi”. Przywódca sformułował przebieg tej drogi do socjalizmu, wzorowanej na rozwiązaniach zastosowanych w ZSRR, w dziewięciu punktach, które wkrótce były bezwzględnie wykonane przez K. Gottwalda i jego współpracowników, a po jego nagłej śmierci w 1953 r. przez następców.

W pierwszym z tych punktów zadeklarował, że „przede wszystkim musimy zagwarantować i ulepszyć zaopatrzenie, zwłaszcza w dziedzinie żywienia, pomyślnie ukończyć plan dwuletni i jeszcze pomyślniej rozpocząć plan pięcioletni”. Prezydent Czechosłowacji zadeklarował również „poprawę zaopatrzenia, szczególnie na odcinku żywnościowym, wykonanie planu dwuletniego, dobry start do planu pięcioletniego, poprzez poprawne funkcjonowanie naszego aparatu gospodarczego – to klęska dla reakcji. I dlatego zadanie to stawiamy na pierwszym miejscu”.

8 K. Gottwald, dz. cyt., s. 301; K. Kaplan, *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu (od února do IX. sjezdu KSČ)*, Praha 1966, s. 59–75, 95–101; J. Pokorný, *České země 1918–1997*, Praha 1994, s. 29–32.

9 K. Gottwald, dz. cyt., s. 303; M. Vomela, *Kolektivizace v Československu a její politické motivy*, [w:] *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*, red. P. Blažek, M. Kubálek, Praha 2008, s. 119–126.

Drugim zadaniem do wykonania przez władze państwowe opanowane przez komunistów było stworzenie takiej sytuacji, aby „przy skupie produktów rolnych na wsi dbać o to, aby większych ilości dostarczali bogaci chłopci, a z ulg korzystali małorolni”. Rozdział kontyngentów lub świadczeń rzeczowych musiał być tak przeprowadzony, „aby przede wszystkim obciążył wielkich gospodarzy. Tak, więc trzeba w praktyce realizować ograniczanie i wypieranie żywności kapitalistycznych – także i w polityce podatkowej i w polityce przydziałowej, itp.”¹⁰. Stalinista czechosłowacki, jakim był K. Gottwald, wydał tym stwierdzeniem gospodarczy wyrok „śmierci” na elitę chłopską w tym kraju. Wkrótce polityk ten zezwolił na brutalne prześladowanie chłopów. Czynił to aż do swojej, jak już wspomniano, nagłej śmierci w marcu 1953 r., która miała miejsce tuż po zgonie jego zwierzchnika i patrona J. Stalina¹¹.

W trzecim punkcie programu K. Gottwald zapowiedział, że „przy rozdzielaniu zasobów podlegających gospodarce publicznej musimy uprzywilejować przede wszystkim robotników na niekorzyść pasożytów wszelkiego rodzaju. Musimy usuwać system równych przydziałów i stopniowo przechodzić do systemu zróżnicowanego zaopatrzenia, zróżnicowanych przydziałów, o ile gospodarka przydziałowa okaże się jeszcze niezbędna lub o ile artykuły pójdą po podwyższonych cenach na wolny rynek”.

W kolejnym czwartym punkcie zobowiązał aparat państwowy do „zabezpieczenia i rozszerzenia pomocy technicznej dla wsi w postaci gęstej sieci państwowych ośrodków maszynowych i gospodarstw hodowlanych trzody chlewnej, bydła oraz drobiu”. Komuniści dla swoich „sowietyzacyjnych” celów popierali organizowanie wśród chłopów „wszelkiego rodzaju spółdzielczości, a zwłaszcza spółdzielnie produkcyjne”. Nakazali, aby przedstawiciele władz państwowych w terenie starali się „za wszelką cenę, aby nie decydował w nich bogacz wiejski, ale mało- i średniorolny chłop”.

W piątym punkcie programu komunizacji czechosłowackiej wsi K. Gottwald nakazał aparatowi partyjnemu oraz bezpieczeństwa „twarde i nieustępliwe domaganie się wykonania wszelkich państwowych i publicznych zobowiązań przez niedobitki warstw kapitalistycznych w miastach i na wsi, a w wypadku wrogiej wobec państwa i bezprawnej działalności

¹⁰ Klement Gottwald. *W osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, oprac. nauk. O. Franek, K. Janiš, Poznań 1976, s. 1–5; *Vlast se rozlučila se svým velkým synem*, „Rovnost”, 20 III 1953, nr 51; J. Burešová, *Prosazování sovětského modelu do československého zemědělství*, „Sborník Vojenské Akademie”, Brno 1994, s. 395–400.

¹¹ V. Doubek i in., *Křehké vítězství. 28. říjen v paměti Hradu. Proměny československé státnosti 1978–1948*, Praha 2008, s. 147; Klement Gottwald..., s. 1–6, 16–24. Artykuł z wiadomością o śmierci K. Gottwalda zob.: *Vlast se rozlučila...*

tych żywiołów nakładanie kary do konfiskaty majątku włącznie”¹². Czechosłowackie władze komunistyczne dopuściły się rozlicznych zbrodni, szykan, prześladowań dotyczących setek tysięcy ludzi. W aktach terroru brał bezpośredni udział aparat bezpieczeństwa zrekrutowany spośród lumpenproletariatu wiejskiego i miejskiego, któremu komuniści na wzór działań Lenina, Stalina, Dzierżyńskiego, dali władzę do rąk, zezwalając na stosowanie terroru wobec broniących swojej własności chłopów¹³.

K. Gottwald zapowiedział, że komuniści wkrótce przeprowadzą, miało to być zadanie szóste, „reformę i reorganizację administracji na bazie wojewódzkich rad narodowych”. Z tego powodu nakazano wprowadzić do wszystkich dziedzin życia społeczno-gospodarczego „nowy porządek prawny zgodny z nową konstytucją i czuwać nad tym, aby ludowo-demokratyczny aparat państwowy był silną dźwignią socjalistycznej przebudowy społeczeństwa”.

W zadaniu siódmym Gottwald polecił „szkolić kadry partyjne, zawodowe, gospodarcze, administracyjne, kulturalne, bezpieczeństwa i wojskowe tak, aby zdobyły wysokie kwalifikacje i aby równocześnie opanowały naukę wszystkich nauk i sztukę wszystkich sztuk – marksizm-leninizm”¹⁴. Partia komunistyczna w Czechosłowacji opanowała ją niezwykle skutecznie, ponieważ stała się najbardziej skostniałą, bezwzględną siłą polityczną w tej części Europy, prześladującą wszystkich jej przeciwników politycznych. Przez ponad czterdzieści lat KPCz wcielała leninowsko-stalinowski model społeczno-polityczny i gospodarczy. Czyniła to, gdyż miała do dyspozycji około 1,5 miliona członków, a w latach późniejszych nawet około dwa miliony oddanych jej zwolenników zbrodniczego systemu. W powojennej Czechosłowacji komuniści zorganizowali jedną z silniejszych partii w regionie, głęboko zakorzenioną w zlaicyzowanym społeczeństwie. Wśród części współczesnych czeskich i słowackich historyków badających epokę komunizmu w Czechosłowacji funkcjonuje opinia, że w państwie tym doszło do dobrowolnej „samosowietyzacji” tamtejszego społeczeństwa¹⁵.

12 K. Gottwald, dz. cyt., s. 303; S. Balik i in., dz. cyt., s. 135–137, 141–149; J. Mechyř, dz. cyt., s. 323–328.

13 Š. Rokosová, *Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem, „Securitas Imperii”* 2003, č. 10, [Prah], s. 149–155; K. Jech, *Soumrak selského stavu 1945–1960*, Praha 2001, s. 40–55.

14 K. Gottwald, dz. cyt., s. 303; M. Bankowicz, *Zlikwidowane państwo. Ze studiów nad polityką Czechosłowacji*, Kraków 2003, s. 53–68; J. Pokorný, dz. cyt., s. 29–31; K. Kaplan, *Die politischen Prozesse in der Tschechoslowakei (1948–1954)*, München 1986, s. 101–159.

15 M. Barnovský, *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948*, [w:] *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945–1953*, red. M. Barnovský, Bratislava 1995, s. 88–97; K. Gottwald, *Spisy*, t. XII: 1945–1946, Praha 1955, s. 14–16.

W ósmym przedostatnim punkcie programu K. Gottwald zobowiązał kierownictwo KPCz do „umocnienia Odrodzonego Frontu Narodowego świadomości, że Odrodzony [tzn. opanowany przez komunistów] Front Narodowy, w którym reakcja już nigdy nie uzyska legalnej platformy i legalnej trybuny, jak to było przed Lutym 1948 roku pozostanie i na przyszłość polityczną formą naszego życia publicznego na drodze socjalizmu”.

W dziewiątym punkcie komunistycznej Czechosłowacji prezydent tego kraju stwierdził, że „to są zadania, które musimy rozwiązać dzisiaj, aby móc jutro rozwiązywać jeszcze ważniejsze i dalej sięgające zadania. Doświadczenia Związku Radzieckiego i innych państw demokracji ludowej, a także nasze własne doświadczenia uczą nas wyboru właściwych środków i metod dalszej pracy”. W sposób jednoznaczny nakazał skoncentrowanie „siły na zasadniczej sprawie, którą należy przeprowadzić, aby stworzyć odpowiednie warunki do dalszej drogi. To jest właśnie mocna strona strategii politycznej i taktyki leninowsko-stalinowskiej”¹⁶. K. Gottwald dotrzymał słowa. Wraz z blisko dwumilionową KPCz z niezwykłą brutalnością i zjadłością kolektywizował wieś czechosłowacką. Zgodnie z przyjętą „taktyką leninowsko-stalinowską” nakazał rozprawić się z bogatymi chłopami czechosłowackimi. Wielu z nich zamordowano i całkowicie zniszczono dorobek ich życia¹⁷.

Podczas IX Zjazdu KPCz, w dniu 25 V 1949 r., K. Gottwald w przemówieniu zatytułowanym „Naprzód do budowy socjalizmu w naszej Ojczyźnie”, już otwarcie wytyczył drogę do wcielania sowieckiego modelu społeczno-politycznego i gospodarczego państwa. Jako ortodoksyjny komunista/stalinista poddał krytyce system rządów demokratycznej I Republiki. W sposób niezwykle tendencyjny skrytykował system rządów powojennych w Czechosłowacji, funkcjonujący w latach 1945–1948, oskarżając współrządzące partie demokratyczne o „służenie imperialistom zachodnim”. Polityk ten poddał krytyce politykę zmarłego w 1948 r. prezydenta Republiki E. Beneša, pragnącego zachować demokratyczny charakter państwa czechosłowackiego.

Podczas zjazdu mówił, że KPCz miała za zadanie pozyskać dla socjalizmu „mało- i średniorolnego chłopca, a izolować wiejskiego bogacza. Nasze majątki państwowe, komunalne i inne majątki uspołecznione, nasze wielkie gospodarstwa hodowlane dla masowego chowu bydła i zwierząt

¹⁶ K. Gottwald, dz. cyt., s. 303; K. Bartošek, *Europa środkowa i południowo-wschodnia*, [w:] Czarna księga komunizmu. Zbrodnie, terror, prześladowania, Kraków 2017, s. 389–395, 396–398.

¹⁷ K. Gottwald, *W walce...*, s. 305–322; A. Drda, *Konec vesnických uprů. O kolektivizaci, kulacích a likvidaci venkova. A také o panu Stýblovi, posledním obyvateli Rajdlůva statku*, [w:] *Kolektivizace venkova...*, s. 282–293; P. Blažek, M. Kubálek, *Akce „Kulak”. Přijetí, uplaňování a zřzení směrnice tři ministrů*, [w:] P. Blažek i in., *Akce „K”*. Vybnání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty, Praha 2010, s. 61–74, 78–89, 93–100.

domowych muszą stać się na wsi przykładem i wzorem, który chłopom mało- i średniorolnym w praktyce wykaże wszystkie zalety socjalistycznych form gospodarki rolnej”¹⁸. Komunistyczny przywódca nakazywał „znacznie rozszerzyć sieć państwowych ośrodków maszynowo-traktorowych i należycie je wyposażać w maszyny. Obszary gruntu obrabianego przez państwowe ośrodki maszynowo-traktorowe zostały znacznie rozszerzone tak, „ażeby pracującym chłopom uczynić ich ciężką pracę lżejszą i łatwiejszą”. W tym celu K. Gottwald zalecał, aby „spółdzielnie rolniczo-handlowe koncentrowały swą uwagę na obsłudze chłopów mało- i średniorolnych”¹⁹. Już w połowie 1949 r. nakazywał wprowadzić w życie uchwałę o Jednolitych Spółdzielniach Rolniczych i starać się o to, „ażeby członkowie tych spółdzielni mieli w praktyce korzyści z racji swego członkostwa. Podstawową metodą polityki i pracy na wsi była według tego komunistycznego przywódcy „metoda poglądowego przekonywania i aktywizowania szerokich warstw mało- i średniorolnych chłopów”²⁰. Z tych też powodów w Czechosłowacji nastąpił gwałtowny rozwój tego typu skomunizowanych Jednolitych Spółdzielni Rolniczych, w których chłopci mieli wspólnie obrabiać ziemię zmechanizowanym sprzętem rolniczym dostarczonym przez państwo czechosłowackie²¹. Zgodnie ze stalinowsko-leninowską doktryną kolektywizowania wsi K. Gottwald nakazywał tworzenie „bloku”, czyli „sojuszu robotników z podstawową masą chłopstwa”, bo było to jego zadaniem „nieodzownym warunkiem przejścia wsi do socjalizmu”. K. Gottwald napominał także aktywistów partyjnych i urzędników państwowych, aby o tym „ciągle pamiętali”, a specjalnie ci, którzy działali na wsi. Prezydent informował ich o tym, że „wiejski odcinek pracy i polityki naszej partii będzie nabierał w przyszłych latach coraz większego znaczenia. Zagadnienie to tak się, bowiem przedstawia: nie będzie u nas w kraju socjalizmu bez

18 K. Gottwald, *W walce...*, s. 322; J. Tomaszewski, dz. cyt., s. 71–72. Tekst referatu wygłoszonego przez Gottwalda na IX Zjeździe KPCz w 1949 r. zob.: K. Gottwald, *Výbor z díla II*, Praha 1971, s. 353–385.

19 K. Gottwald, *W walce...*, s. 322; J. Burešová, *Kolektivizace jako destruktivní proces v životě venkova*, [w:] *Kolektivizace venkova...*, s. 110–111; M. Vomela, dz. cyt., s. 119–122.

20 K. Gottwald, *W walce...*, s. 322; J. Biolková, *Oblas zemědělské politiky v první etapě kolektivizace v Ostravském kraji*, [w:] *Kolektivizace venkova...*, s. 210–212.

21 L. Feierabend, *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*, Černa v Pošumaví 2007, s. 63–76; J. Rychlík, *Collectivization in Czechoslovakia in Comparative Perspective, 1949–1960*, [w:] *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*, red. C. Iordachi, A. Bauerkämper, Budapešť–New York 2014, s. 184–192; A. Václavů, *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*, „Studie z Hospodářských Dějin” 1998, č. 10, s. 43–47; K. Jech, A. Václavů, *Některé problémy československého zemědělství v letech 1944–1948*, [w:] *Československá revoluce v letech 1944–1948. Sborník příspěvků z konference historiků k 20. výročí osvobození ČSSR*, red. V. Lacina, Praha 1966, s. 233–247; A. Václavů, *The postwar problems of Czechoslovak agricultural production*, [w:] *The Czechoslovak economy 1945–1948*, red. K. Jech, Praha 1968, s. 155–197.

przejścia wsi do socjalizmu. A wieś nie przejdzie do socjalizmu bez bloku, sojuszu klasy robotniczej z masą mało- i średniorolnego chłopstwa”²². Plan ten z niezwykłą zaciętością, pozbawioną jakichkolwiek ludzkiej empatii, czechosłowaccy staliści metodycznie, brutalnie wcielali w życie”²³.

W tym celu zgodnie z poleceniem K. Gottwalda nastąpiło „wzmocnienie i usprawnienie ludowo-demokratycznego aparatu państwowego, ażeby mógł podołać wszystkim zadaniom, które staną przed nami na drodze do socjalizmu”. Gminne, Powiatowe i Wojewódzkie Rady Narodowe miały wówczas „wiele braków”, ponieważ w ich szeregach nadal znajdowali się ludzie, którzy nie byli przekonani do tego, aby na wsi czechosłowackiej wcielać w życie sowiecki model. Z tego powodu organy te „bezwzględnie powinny usprawnić swoją pracę”, a niepewnych należało usunąć. Pracę rad narodowych wszystkich stopni nieustannie kontrolowano „zarówno od góry jak i od dołu”. Ludzi, którzy się nie wywiązywali „ze swoich zadań, usuwano”, a wzorowych we wcielaniu w życie zasad socjalizmu awansowano i wynagradzano. Prezydent jako głowa państwa „nakazał”, aby ministerstwa i inne urzędy centralne „nie urzędowały biurokratycznie i rozstrzygały sprawy przy biurku”. Zgodnie z jego zaleceniem „musiały [one] kierownicze, koordynacyjne i kontrolne funkcje wykonywać elastycznie i operatywnie”. Ponadto nakazał czuwać na tym, „ażeby do aparatu państwowego, a zwłaszcza jego organów zbrojnych – organów bezpieczeństwa publicznego i armii – nie przeniknęły elementy antyludowe, antypaństwowe i reakcyjne, a te wrogie elementy, które tam jeszcze pozostały, należy demaskować i usuwać”. „Reakcja – mówił K. Gottwald – musi jasno wiedzieć, że w tych sprawach nie pójdziemy na żaden kompromis”. Milicja Ludowa, zgodnie z oczekiwaniami, jako „Wierna Straż Republiki Ludowo-Demokratycznej była rozbudowana i wzmacniana” takimi ludźmi, którzy bez jakichkolwiek skrupułów byli gotowi do dalszego terroryzowania społeczeństwa, szczególnie wiejskiego, zmuszanego do wstępowania do rolniczych spółdzielni produkcyjnych wzorowanych na sowieckim

22. K. Gottwald, *W walce...*, s. 323; A. Drda, dz. cyt., s. 285–286.

23. S. Cambel, *Pátidesiate roky na slovenskej dedine. Najťažšie roky kolektívizácie*, Prešov 2005, s. 171–253; P. Blažek i in., *Akce „K”...*, s. 635. W dziele tym autorzy przedstawili w całej pełni groźbę kolektywizacji czechosłowackiej. W ponad trzystustronicowej części zamieszczono opis procesu kolektywizacji. Rozdziały autorstwa wybitnych czeskich znawców tej problematyki: Jany Burešovej, Petra Blažka, Hany Pexovej, Tomaša Bursika, Boženy Landowej, w całej pełni pokazały brutalność, bezwzględność komunistycznych władz Czechosłowacji podczas niszczenia indywidualnego rolnictwa w tym państwie. Zespół autorski zebrał siedem obszernych relacji z lat 50. XX w. od dotkniętych tymi prześladowaniami chłopskich rodzin czeskich i słowackich. Relacje te ukonkretniły skalę cierpień zadanych wiejskiej ludności czechosłowackiej przez stalinowsko-gottwaldowski system komunistyczny. Redaktorzy zamieścili faksymile archiwalnych dokumentów obrazujących drastyczne przykłady kolektywizacji wsi czechosłowackiej.

kołchozie lub państwowych gospodarstw rolnych wzorowanych na sowieckim sowchozie²⁴. Począwszy od 1949 r. dość powszechnie używano Milicji Ludowej i wojska do asekuracji siłą prowadzonych akcji represyjnych wobec opierającym się kolektywizacji mieszkańcom czechosłowackiej wsi²⁵.

K. Gottwald, inspirujący się ludobójczyimi metodami aparatu stalinowskiego, zapowiedział „szybką drogę do budowy socjalizmu”. Stwierdził też, bez żadnych moralnych skrupułów, że „wszelacy przeciwnicy tej drogi zostaną dobiti i zlikwidowani”. Wezwał licznych zwolenników komunistycznego kursu do zwalczania „szpiegostwa, sabotażu, propagandy wywrotowej”, przeciwstawianiu się „aktom terrorystycznym” i „spiskom reakcyjnym”. Straszyl:

[...] obecna linia reakcji jest linią zmierzającą do przywrócenia kapitalizmu. Oznacza to, że reakcja chce zwrócić banki, kopalnie, fabryki kapitalistom, a ziemię obszarnikom, że chce z powrotem ustanowić rząd wielkiej burżuazji, które przywiodły Republikę na skraj przepaści. Wreszcie linia reakcji zmierza do zlikwidowania wolności narodowej i niezależności państwowej Czechosłowacji. Zgodnie z ich koncepcją niepodległa i niezależna Czechosłowacja jest przeżytkiem historycznym i dlatego chcą „obszar czechosłowacki” włączyć do jakiejś nowej rzeszy austriacko-węgierskiej²⁶.

Z tych powodów przestrzegał „reakcyjnych spiskowców”, ażeby „Ludowo-Demokratycznej” Republiki Czechosłowackiej nie atakowali, ponieważ rządząca partia komunistyczna

[...] potrafiła dać się wam, reakcjonistom, we znaki, kiedy siedzieliście w rządzie, więc i znajdziemy was w waszych kryjówkach i uniemożliwimy wam wasze ciemne machinacje. I możecie być pewni, że jak w Lutym [1948] tak i dziś [maj 1949], i jutro będziemy mieli za sobą większość naszego ludu pracującego miasta i wsi²⁷.

24 K. Gottwald, *W walce...*, s. 324; M. Barnovský, dz. cyt., s. 88–89; F. Fejtö, *Praski zamach stanu 1948*, Warszawa 1984, s. 35–76.

25 V. Hlavová, *Policajno-administratívny a ekonomický nátlak na roľníkom počas 1. etapy kolektywizácie*, [w:] *Od diktatury...*, s. 172–180; J. Štaigl, *K miestu a úlohe armády na Slovensku v druhej polovici 40. a na začiatku 50. rokov*, [w:] *Od diktatury...*, s. 116–123.

26 K. Gottwald, *W walce...*, s. 324; *Klement Gottwald...*, s. 1–14; J. Tomaszewski, *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968. Powstanie, ewolucja i kryzys realnego socjalizmu*, Warszawa 1992, s. 200–203, 204, 209.

27 K. Gottwald, *W walce...*, s. 326; J. Pokorný, dz. cyt., s. 29–32; M. Bankowicz, dz. cyt., s. 66–68; A. Applebaum, *Iron Curtain. The Crushing of Eastern Europe, 1944–1956*, London 2012, s. 72, 135–136, 234–237, 303–304, 463.

K. Gottwald zapowiedział bezwzględną walkę z przeciwnikami systemu komunistycznego na każdym polu. Na czele tej walki o „socjalizm” typu sowieckiego stała KPCz, według jego słów „jednolita i zdolna do czynu”. Począwszy od lutego 1948 r. KPCz urzeczywistniała jedność „naszej klasy robotniczej i jej kierowniczą rolę na wszystkich odcinkach naszego życia publicznego”²⁸. Komunistyczny przywódca zapowiedział walkę z wszelkimi „odchyleńcami” od „stalinowskiej drogi” budowy socjalizmu²⁹. K. Gottwald był przekonany, że KPCz osiągnie ten cel, ponieważ miała poparcie mas pracujących młodego pokolenia. W jego przekonaniu najważniejszym gwarantem, że socjalizm w Czechosłowacji zostanie zbudowany, było poparcie potężnego sojusznika, jakim był Związek Radziecki. K. Gottwald zakończył swoje przemówienie okrzykiem „Niech żyje Związek Radziecki i niech żyje Generalissimus Stalin”³⁰. Wkrótce program budowy socjalizmu wzoru stalinowskiego został w Czechosłowacji wcielony w życie. Objęta została nim również wieś czechosłowacka.

Bibliografia

Źródła drukowane

Gottwald K., *Spisy*, t. XII: 1945–1946, Praha 1955.

Gottwald K., *Spisy*, t. XIV: 1947–1948, Praha 1958.

Gottwald K., *Výbor z díla II*, Praha 1971.

Gottwald K., *W walce o socjalistyczną Czechosłowację. Wybór przemówień i artykułów*, Warszawa 1951.

„Równość” 1953

Opracowania

Applebaum A., *Iron Curtain. The Crushing of Eastern Europe, 1944–1956*, London 2012.

Balik S. i in., *Politický systém českých zemí 1848–1989*, Brno 2011.

Bankowicz M., *Zlikwidowane państwo. Ze studiów nad polityką Czechosłowacji*, Kraków 2003.

Barnovský M., *Preberanie moci a pofebruárová očista 1948*, [w:] *Od diktatury k diktaturě.*

Slovensko v rokoch 1945–1953, red. M. Barnovský, Bratislava 1995.

Bartošek K., *Europa środkowa i południowo-wschodnia*, [w:] *Czarna księga komunizmu.*

Zbrodnie, terror, prześladowania, Kraków 2017.

28 K. Gottwald, *W walce...*, s. 327; tenże, *Spisy*, t. XIV: 1947–1948, Praha 1958, s. 274–282; J. Pernes, *Takoví nám vládli. Komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*, Praha 2003, s. 32–38.

29 K. Gottwald, *W walce...*, s. 328; J. Matejka, *Gottwald*, Praha 1971, s. 133–135, 186–190; J. Noll, *Čeští a slovenští prezidenti*, Brno 2005, s. 6, 13–14, 33–34, 48; J. Tomaszewski, *Czechy i Słowacja*, Warszawa 2006, s. 196–197, 204–210.

30 K. Gottwald, *W walce...*, s. 329; P. Čornej, J. Pokorný, *Dějiny českých zemí do roku 2004 ve zkratce*, Praha 2004, s. 67–70; J. Tomaszewski, *Europa Środkowo-Wschodnia...*, s. 125–126, 167, 170–171, 173–174.

- Biolková J., *Ohlas zemědělské politiky v první etapě kolektivizace v Ostravském kraji*, [w:] *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*, red. P. Blažek, M. Kubálek, Praha 2008.
- Blažek P. i in., *Akce „K”. Vybánání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*, Praha 2010.
- Blažek P., Kubálek M., *Akce „Kulak”. Přijetí, uplaňování a zrušení směrnice tři ministrů*, [w:] P. Blažek i in., *Akce „K”. Vybánání sedláků a jejich rodin z usedlostí v padesátých letech. Studie, seznamy a dokumenty*, Praha 2010.
- Buczma L., *Narodziny socjalistycznej Czechosłowacji (1945–1948)*, Warszawa 1985.
- Burešová J., *Kolektivizace jako destruktivní proces v životě venkova*, [w:] *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*, red. P. Blažek, M. Kubálek, Praha 2008.
- Burešová J., *Prosazování sovětského modelu do československého zemědělství*, „Sborník Vojenské Akademie”, Brno 1994.
- Cambel S., *Päťdesiate roky na slovenskej dedine. Najťažšie roky kolektivizácie*, Prešov 2005.
- Čornej P., Pokorný J., *Dějiny českých zemí do roka 2004 ve zkratce*, Praha 2004.
- Dostál V.V., *Agrární strana. Její rozmach a zánik*, Brno 1998.
- Doubek V. i in., *Křehké vítězství. 28. říjen v paměti Hradu. Proměny československé státnosti 1918–1948*, Praha 2008.
- Drda A., *Konec vesnických upírů. O kolektivizaci, kulacích a likvidaci venkova. A také o panu Stýblovi, posledním obyvateli Rajdlova statku*, [w:] *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*, red. P. Blažek, M. Kubálek, Praha 2008.
- Feierabend L., *Zemědělské družstevnictví v Československu do roku 1952*, Černa v Pošumaví 2007.
- Fejtő F., *Praski zamach stanu 1948*, Warszawa 1984.
- Hlavová V., *Policajno-administratívny a ekonomický nátlak na roľníkom počas 1. etapy kolektivizácie*, [w:] *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945–1953*, red. M. Barnovský, Bratislava 1995.
- Jablouňský T., *Trestnoprávní aspekt problematiky změn vlastnických poměrů v Československu v letech 1945 až 1989*, [w:] J. Kulík i in., *Konfiskace, pozemkové reformy a vyvlastnění v československých dějinách 20. století*, Praha 2011.
- Jech K., *Soumrak selského stavu 1945–1960*, Praha 2001.
- Jech K., Václav A., *Některé problémy československého zemědělství v letech 1944–1948*, [w:] *Československá revoluce v letech 1944–1948. Sborník příspěvků z konference historiků k 20. výročí osvobození ČSSR*, red. V. Lacina, Praha 1966.
- Kaplan K., *Die politischen Prozesse in der Tschechoslowakei (1948–1954)*, München 1986.
- Kaplan K., *Utváření generální linie výstavby socialismu v Československu (od února do 1X. sjezdu KSČ)*, Praha 1966.
- Klement Gottwald. *W osiemdziesiątą rocznicę urodzin*, oprac. nauk. O. Franek, K. Janiš, Poznań 1976.
- Matejka J., *Gottwald*, Praha 1971.
- Mechyř J., *Komunistická strana Československa 1945–1989*, [w:] P. Marek i in., *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998*, Olomouc 2000.
- Nolč J., *Čeští a slovenští prezidenti*, Brno 2005.
- Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945–1953*, red. M. Barnovský, Bratislava 1995.
- Pernes J., *Takoví nám vládlí. Komunističtí prezidenti Československa a doba, v níž žili*, Praha 2003.
- Pokorný J., *České země 1918–1994*, Praha 1994.
- Rokosová Š., *Administrativní opatření – jedna z forem perzekuce sedláků komunistickým režimem*, „Securitas Imperii” 2003, č. 10, [Praha].
- Rychlík J., *Collectivization in Czechoslovakia in Comparative Perspective, 1949–1960*, [w:] *The Collectivization of Agriculture in Communist Eastern Europe. Comparison and Entanglements*, red. C. Iordachi, A. Bauerkämper, Budapest–New York 2014.

- Štaigl J., *K miestu a úlohe armády na Slovensku v druhej polovici 40. a na začiatku 50. rokov*, [w:] *Od diktatúry k diktatúre. Slovensko v rokoch 1945–1953*, red. M. Barnovský, Bratislava 1995.
- Tomaszewski J., *Czechosłowacka Republika Socjalistyczna*, [w:] *Dzieje państw socjalistycznych. Gospodarka, społeczeństwo, polityka*, pod red. J. Ciepiewskiego, Warszawa 1986.
- Tomaszewski J., *Czechy i Słowacja*, Warszawa 2006.
- Tomaszewski J., *Europa Środkowo-Wschodnia 1944–1968. Powstanie, ewolucja i kryzys realnego socjalizmu*, Warszawa 1992.
- Turkowski R., *Agraryści czechosłowaccy w latach 1899–1935, cz. 1: Od narodzin w czasach Cesarstwa Austro-Węgierskiego do rozkwitu w okresie I Republiki*, Warszawa 2012.
- Turkowski R., *Agraryści czechosłowaccy w latach 1935–1938–1989, cz. 2: Od schyłku działalności w I Republice do emigracyjnej egzystencji na zachodzie*, Warszawa 2013.
- Václavů A., *Ke sporům o zemědělské družstevnictví a kolektivizaci v Československu*, „Studie z Hospodářských Dějin” 1998, č. 10.
- Václavů A., *The postwar problems of Czechoslovak agricultural production*, [w:] *The Czechoslovak economy 1945–1948*, red. K. Jech, Praha 1968.
- Vomela M., *Kolektivizace v Československu a její politické motivy*, [w:] *Kolektivizace venkova v Československu 1948–1960 a středoevropské souvislosti*, red. P. Blažek, M. Kubálek, Praha 2008.
- Zeman Z., *Edward Beneš. Politický životopis*, Praha 2002.

Streszczenie: W artykule omówiono wizję wsi zarysowaną przez Klementa Gottwalda, przywódcę Komunistycznej Partii Czechosłowacji. W praktyce wizja ta zrealizowana została przez reżym komunistyczny w latach 1949–1960.

Słowa kluczowe: Klement Gottwald, wieś czechosłowacka, jednolite spółdzielnie rolnicze, socjalistyczne rolnictwo, Komunistyczna Partia Czechosłowacji, polityka rolna

Summary: The article discusses the visions of the village outlined by Klement Gottwald, the leader of the Communist Party of Czechoslovakia. In practice, this vision was realized by the communist regime between 1949–1960.

Keywords: Klement Gottwald, Czechoslovak village, uniform agricultural cooperatives, socialist agriculture, Communist Party of Czechoslovakia, agricultural policy